

Дослідження факторів ризикованості регіонального комерційного банку (кредитний аспект)

В статті аналізуються передумови та фактори виникнення та мінімізації ризиків регіонального комерційного банку на основі визначення факторів кредитного ризику.

регіональний комерційний банк, кредитний ризик, фактор, прибуток, принцип, ресурси

В даний час ризики, які приймають на себе банки, залишаються значними. Створення ефективної системи внутрішнього контролю дозволить оцінити і вжити заходів для мінімізації ризиків. Національний Банк України вважає, що внутрішній контроль – це не просто політика, набір положень або система оцінки ризиків, а постійний у часі процес, здійснюваний керівництвом банку і всіма його співробітниками. Банки є частиною єдиної економіки, тобто одним з найважливіших її секторів, що працюють в умовах підвищеного ризику. Тому дослідження теоретичних і практичних основ банківської діяльності, фундаментальних понять, що відносяться до банку, і рівня його ризиків є актуальним. Це підтверджується наявністю широкого кола досліджень у даній сфері.

Проте, незважаючи на достатньо високий ступінь дослідження цієї проблеми в спеціальній економічній літературі, досі немає єдиної чітко визначеної методики оцінки рівня ризику регіонального комерційного банку.

Проаналізувавши визначення, запропоновані вітчизняними вченими-економістами [1, 2, 3, 4], можна відзначити, що кожне з них характеризує діяльність банку як посередника, що надає банківські послуги й перебуває у стані небезпеки (можливих) утрат при настанні визначених подій.

Американські вчені-економісти Е.Дж. Долан, К.Д. Кембелл трактують комерційний банк як установу, що надає широкий діапазон фінансових послуг, особливо відкриття рахунків до запитання і надання позичок та кредитів [5].

Р.Л. Міллер, Д.Д. Ван-Хуз розуміють під комерційним банком депозитну установу, яка відносно не обмежена в можливості надання комерційних позичок і має законне право створювати чекові депозити [6].

Банки служать основним елементом інфраструктури ринкової економіки, без них неможлива робота підприємств. Від їх діяльності залежать права й інтереси величезної кількості вкладників [7]. Через банки здійснюються розрахунки з партнерами, відбуваються визначені угоди і банківські операції. У процесі їх проведення формуються ризики, такі як: процентний, кредитний, валютний, незбалансованої ліквідності, зовнішньорегіональний, соціальний і політичний.

Поряд з банками переміщення коштів на ринках здійснюють й інші фінансово-кредитні установи: інвестиційні фонди, страхові компанії, брокерські, дилерські фірми і т.д.

Комерційний банк, здійснюючи свою діяльність, з метою одержання прибутку перебуває в стані впливу на нього ризикових ситуацій, а також обслуговує всіх

господарюючих суб'єктів незалежно від їх роду діяльності. Виступає сполучною ланкою між ними, і в цьому виявляється його „діловий” характер, що властивий установам, організаціям, підприємствам, які працюють на комерційній основі.

Пряма функціональна спрямованість, стосовно досліджуваного поняття, розглядається в наукових працях українських і зарубіжних учених. На думку українських учених, комерційний банк – це установи, підприємства або кредитні організації, що здійснюють банківські операції з метою одержання прибутку на умовах терміновості, платності та зворотності [2, 8, 9].

На думку автора, комерційний банк – це кредитна організація, що надає своїм клієнтам широкий спектр банківських послуг з метою одержання прибутку за умови оптимізації ризиків. У банківській діяльності ризик присутній при виконанні різноманітних операцій: ризик неповернення кредиту, ризик ліквідності, ризик зміни поточних витрат і т.д.

Тому основні задачі банків зводяться до таких:

- виявлення можливих випадків виникнення потенційної небезпеки;
- попередження і пошук джерел відшкодування втрат;
- оцінка масштабів передбачуваного збитку;
- оптимальне сполучення ризикованості й прибутковості своїх операцій.

Для реалізації зазначених задач необхідно:

- виявити причини і джерела ризиків;
- зіставити можливі втрати і вигоди;
- мінімізувати ризики при проведенні розрахунків і платежів;
- забезпечити одержання найбільшого прибутку при мінімальних ризиках;
- запобігти втратам при проведенні банківських операцій шляхом урахування

дій усіх конкурентів, клієнтів, а також передбачати зміну законодавства. Збільшення розмірів доходу має компенсувати додатковий ризик.

Сутність і роль комерційного банку виявляються в його функціях, до яких вітчизняні вчені відносять: функцію створення грошей (кредитних коштів обігу), посередництво в кредиті, стимулювання нагромаджень, посередництво в платежах, посередництво в операціях з цінними паперами, прийом депозитів; здійснення платежів; видача кредитів; фінансові послуги, пов'язані зі створенням грошей і консультативним обслуговуванням клієнтів.

Разом з тим, Роуз Пітер С. виділяє в банку гарантійну (видача кредитів) і політичну функції (виконання функції провідника політики держави) [10].

Більшість теоретиків виділяють у цьому питанні чотири функції, а саме:

- посередництво в кредиті, стимулювання нагромадження в господарстві;
- посередництво в платежах між окремими самостійними суб'єктами;
- посередництво в операціях з цінними паперами, створення грошей.

Виконуючи ці функції, банки в той же час приносять реальну користь усім зацікавленим особам і піддають себе визначеним видам ризиків.

Автор, крім перелічених вище функцій, виділяє такі функції по значущості прояву ризиків: інформаційну і консультативну. Інформаційна функція в банках формує: поінформованість проведення різного роду процесів в економіці для зниження ризиків, видачу рекомендацій із проведення операцій на грошовому, фондовому і товарному ринках. Відповідно до консультативної функції банки надають послуги від відкриття рахунків, кредитно-розрахункового і касового обслуговування до видачі рекомендацій щодо здійснення операцій на грошовому й товарному ринку, що дозволяє передбачати виникнення ризиків.

Маючи можливості постійно контролювати економічну ситуацію, комерційні банки дають клієнтам консультації з широкого кола проблем, пов'язаних з новими технологіями, інвестиціями, складанням річних звітів, фінансовим станом банків. В даний час зросла роль банків у наданні клієнтам економічної та фінансової інформації.

Як підкреслює російський економіст Є.Ф. Жуков, розвиток тенденції розширення функцій комерційних банків за сучасних умов продовжується [9]. Для зміцнення своїх позицій на ринку вони активно виконують не характерні для банків операції, впроваджуючись в нетрадиційні для них сфери фінансового підприємництва.

Тим самим підвищується роль банків у функціонуванні економіки. Однак реалізація ризиків, які приймають банки в своїй діяльності, може призвести до порушення функціонування як окремих банків, так і банківської системи в цілому.

При вивченні діяльності банку багато вчених виділяють чотири основні принципи його роботи. Першим і найважливішим принципом є діяльність комерційного банку в межах реально наявних ресурсів. Даний принцип означає, що банк повинен забезпечити не тільки кількісну відповідність між своїми ресурсами і кредитними вкладеннями, але й співвідношення активів і мобілізованих ресурсів при мінімальному ризику. Насамперед це відноситься до термінів залучення і розміщення коштів. Якщо банк залучає кошти в основному на короткі терміни (внески короткострокові й до запитання), а вкладає їх переважно в довгострокові позички, то його здатність без затримок розплачуватися за своїми зобов'язаннями (ліквідність) виявляється під загрозою і ступінь ризику підвищується.

Другим принципом є повна економічна самостійність банку, що припускає економічну відповідальність за результати діяльності. Економічна самостійність передбачає свободу розпорядження власними коштами банку і залученими ресурсами, вільний вибір клієнтів і вкладників. Це дозволяє управляти доходом, що залишається після сплати податків. За своїми зобов'язаннями комерційний банк відповідає всіма належними йому коштами, майном, на яке може бути звернене стягнення. При цьому весь ризик від своїх операцій комерційний банк бере на себе.

Третій принцип полягає в тому, що взаємовідносини комерційного банку з клієнтами будуються на ринковій основі. Це виражається в прагненні комерційного банку до одержання прибутку, збереження ліквідності й уникнення ризику.

Четвертий принцип – це дотримання встановлених державою законодавчих норм, економічних нормативів та інших правил, регулюючих діяльність комерційних банків та дозволяючих зменшити ступінь ризику і невизначеності в економічній системі.

Таким чином, працюючи в умовах зростаючої конкуренції в банківській сфері, банки прагнуть залучити нових клієнтів, і тим самим значно підвищують рівень ризикованості власної діяльності. Це прагнення диктується розвитком банківських операцій, які сприяють диверсифікації ризиків, одержанню прибутку з нових джерел, що поліпшує структуру балансу банку і його ліквідність.

Результативність функціонування банків значною мірою залежить від стану економіки і особливо від виробничого сектора, що підданий ризикам. Сутність і механізм функціонування банків потребують вивчення особливостей виникнення ризиків. Оскільки переважну більшість банківських операцій в Україні становлять кредитні операції, то виявляється цілком доцільним розглянути фактори, що впливають на формування банківських ризиків, на прикладі кредитного ризику (рис. 1).

До макроекономічних факторів кредитного ризику відносяться:

– кризовий стан економіки, спад виробництва в основних галузях господарства через несприятливі загальноекономічні передумови у країні і світі (руйнування системи

господарських зв'язків, нестійка ринкова кон'юнктура, скорочення потреб внутрішнього і зовнішнього ринку тощо);

– несприятливі умови для здійснення кредитної діяльності банку через наявність економічних проблем на території, де він функціонує (регіональний ризик);

– високий рівень інфляції в країні, що призводить до знецінення сум, які сплачуються позичальниками при погашенні основного боргу за позичками, і втрати банківськими активами реальної первісної вартості (ризик інфляції);

– недостатня наповнюваність дохідної частини бюджетів усіх рівнів, що призводить до нестійкого погашення кредитів, наданих виконавчим органам влади, скорочення фінансування державних програм і державних підприємств;

– криза неплатежів, що супроводжується витисненням безготівкових розрахунків бартерними угодами або готівковою формою оплати, в результаті чого виторг від реалізації продукції не надходить на банківські рахунки підприємств;

– недосконалість або відсутність законодавчих актів, що регулюють господарські взаємовідносини і майнову відповідальність сторін кредитної угоди, незадовільне правове регулювання банківської діяльності в цілому, різкі зміни в її нормативній базі, відсутність у керівників державних органів достатнього досвіду організації вільного підприємництва (нормативно-правовий ризик);

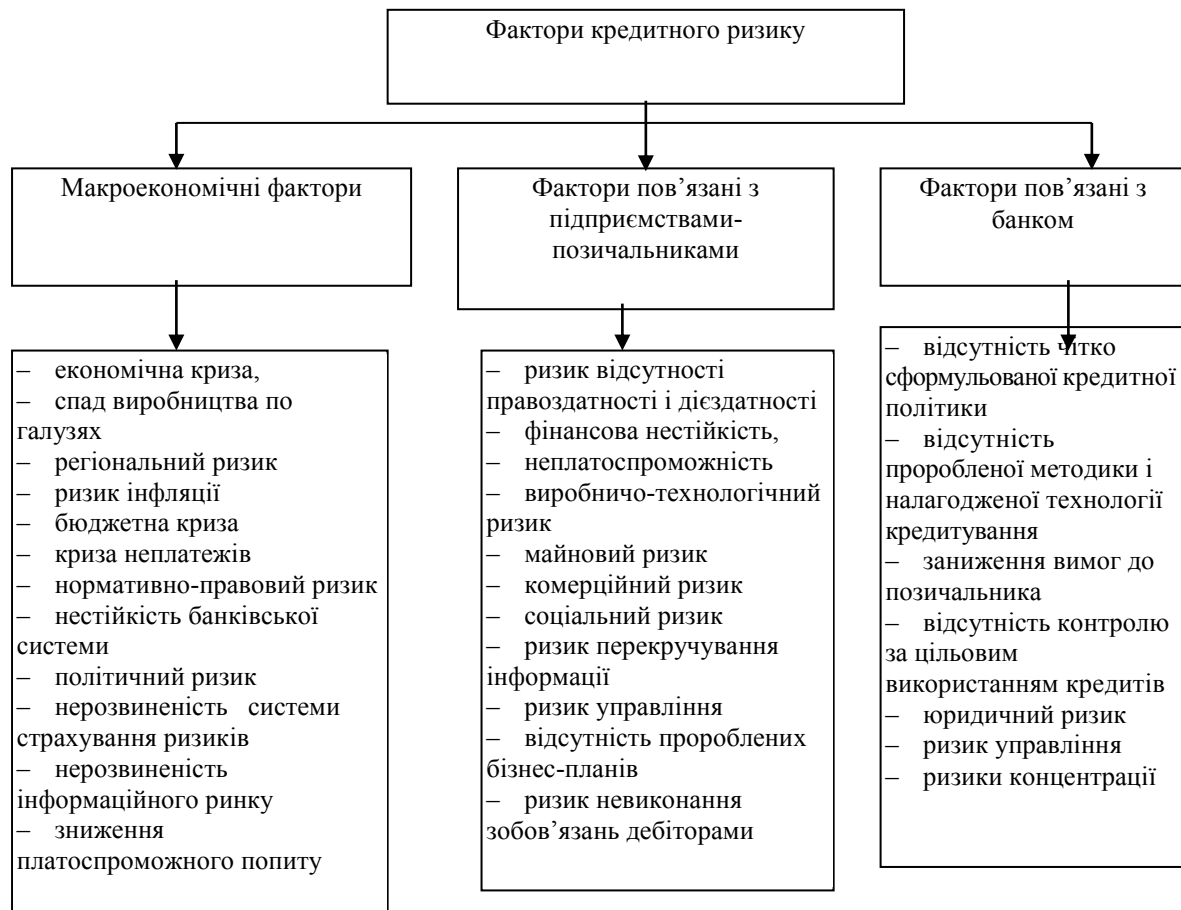

Рисунок 1 - Фактори кредитного ризику

– незавершеність формування банківської системи, її схильність до системних ризиків і виникнення ситуацій, що призводять до періодичних збоїв у роботі механізму міжбанківських розрахунків;

- відсутність погодженої державної політики з надання підтримки розвитку галузей реального сектора економіки і створення сприятливого інвестиційного клімату (політичний ризик);

- відсутність у країні розвинутої системи страхування і перестрахування ризиків, висока вартість і низька якість пропонованих страхових послуг;

- наявність проблем з оперативним одержанням достовірної інформації про позичальників через нерозвиненість інформаційного ринку. Відсутність спеціалізованих центрів по збиранню, систематизації і постачанню інформації її потенційним споживачам (банкам, діловим партнерам, контрагентам), а також постійно діючих каналів обміну інформацією між банками призводить кредитні організації до необхідності самостійного збирання інформації про потенційних позичальників, що займає багато часу і не забезпечує її належної якості;

- скорочення реальних доходів і звуження платоспроможного попиту, низький ступінь ділової активності в країні в цілому й окремих галузях економіки зокрема.

Фактори, пов'язані з підприємствами-позичальниками, включають в себе такі основні джерела загроз для банківських установ, що здійснюють кредитні угоди:

- невизначеність юридичного статусу підприємства-позичальника, відсутність у нього ліцензій і патентів на ліцензовані види діяльності, що призводить до неправоздатності й недієздатності суб'єкта угоди і визнання його діяльності на ринку товарів і послуг незаконною (ризик відсутності правоздатності і дієздатності);

- втрата підприємством-позичальником власного капіталу, його низька платоспроможність і нестійкість фінансового становища, нездатність підприємства розраховуватися за раніше взятими зобов'язаннями внаслідок збитковості, нестійкості грошових потоків, перевищення відпливу коштів над їх припливом;

- значна фізична і моральна зношеність основних виробничих фондів, насамперед, їх активної частини, застосування застарілих технологій і схем організації виробництва, що створює імовірність його зупинки в результаті відмовлень устаткування, аварій, відсутності необхідних матеріалів і комплектуючих виробів, знятих з виробництва на суміжних підприємствах, виробничого браку (виробничо-технологічний ризик);

- відсутність у підприємства-позичальника прав власності на майно, що знаходиться в його оперативному користуванні, в тому числі, на майно, яке передається в заставу (майновий ризик);

- низька конкурентоспроможність продукції, що випускається, наявність на ринку більш дешевих або якісних її аналогів, що припускає виникнення ускладнень зі збутом і, як наслідок, скорочення одержуваного підприємством виторгу; відсутність маркетингових досліджень споживчих переваг; слабе управління поновленням асортименту продукції, що випускається, її просуванням на ринок і стимулюванням продажів, відсутність власної збутової мережі та стійких каналів збуту (комерційний ризик);

- незадовільна організація праці, висока плинність кадрів, накопичена заборгованість по заробітній платі, наявність соціальної напруженості в колективі, що створює імовірність зупинки виробництва через страйки і звільнення (соціальний ризик);

- перекручування даних обліку й звітності, надання недостовірних даних для аналізу й оцінки, приховування інформації про наявність на балансі підприємства реально неліквідних оборотних коштів (ризик перекручування інформації);

- слабка зацікавленість керівництва в розвитку і модернізації виробництва, його нездатність ефективно керувати підприємством через відсутність необхідної кваліфікації, використання службового становища в корисливих цілях;

- слабка постановка аналітичної роботи на підприємстві, відсутність опрацьованих бізнес-планів і перспективних програм розвитку виробництва, недостатнє економічне обґрунтування кредитованих заходів;

- брак платоспроможних покупців продукції, неефективна робота з дебіторами щодо повернення заборгованості (ризик невиконання зобов'язань дебіторами).

Фактори, пов'язані з банком, виникають безпосередньо в ході його функціонування як цілісної господарської системи, що реалізує власні економічні інтереси і має певну організаційно-управлінську структуру і канали взаємодії з зовнішнім середовищем. Вони найбільшою мірою піддані можливості послаблення за допомогою прийняття і виконання ефективних управлінських рішень у рамках конкретних інституціональних одиниць. До них відносяться:

- відсутність чітко сформульованої кредитної політики, довгострокових стратегій розвитку операцій на ринку кредитних послуг;

- недостатність внутрішньої інструктивної бази, відсутність точних стандартів і затверджених методик кредитування у вигляді набору інструкцій і положень, що регламентують порядок проведення операцій, списку обов'язкової кредитної документації, нормативно-методичного забезпечення аналізу кредитних заявок;

- поверхнева оцінка кредитоспроможності підприємств-позичальників, висування занижених вимог до рівня їх платоспроможності і надійності, видача незабезпечених позичок або прийняття як застави за ними низьколіквідних цінностей, завищення вартості застави, оформлення договору застави без перевірки на місці її фактичної наявності, стану і прав власності заставодавця;

- відсутність контролю за цільовим використанням кредитів підприємствами-позичальниками, що не дозволяє вжити превентивних заходів з метою запобігання ситуації непогашення кредитів і процентів за ними;

- оформлення кредитного договору, договору застави та інших кредитних документів з відступами від діючого цивільного законодавства внаслідок недостатньої правової підготовки співробітників банку (юридичний ризик). Порушення норм законодавства при складанні і укладанні договорів служить причиною відмови арбітражних судів від розгляду позовів, що висуваються за ними, або дає позичальникам законні підстави для невиконання прийнятих на себе зобов'язань;

- зловживання службовим становищем з боку керівників банку в результаті надмірної концентрації повноважень при прийнятті рішень про видачу позичок, утаювання посадовими особами реальних даних про ризики і втрати; недосконалість організації кредитного процесу (зайва централізація або децентралізація повноважень, недосконалість процедур узгодження документів), невизначеність посадових повноважень і відсутність реальної відповідальності кожного виконавця за належне виконання службових обов'язків, внесення часткових змін у кредитну політику банку, що спричиняє дестабілізацію його діяльності і падіння конкурентоспроможності на ринку кредитних послуг (ризик управління);

- неефективне управління кредитним портфелем, що виражається в таких діях банку, як: видача кредитів у надмірно великих розмірах індивідуальним або взаємозалежним позичальникам; високий ступінь концентрації кредитних вкладень в одній зі сфер господарської діяльності, чутливий до змін економічної кон'юнктури; надання великих обсягів кредитів позичальникам, що не є клієнтами банку, а також особам, безпосередньо пов'язаним з банком (інсайдерам, акціонерам); відсутність

обмежень (лімітів і заборон) стосовно структури портфеля (ризиків концентрації і недостатньої диверсифікації);

- перекручування даних обліку за виданими кредитами і приховування від контролюючих органів фактів втрати активів за допомогою пролонгації безнадійних кредитів замість їх віднесення на рахунки простроченої заборгованості за процентами і основним боргом і своєчасного формування резерву на можливі втрати за позичками, а також за допомогою погашення прострочених кредитів і процентів за ними за рахунок знову видаваних позичок;

- невірогідність або відсутність аналізу і прогнозу розвитку ситуації в суспільному виробництві в цілому, у кредитованих галузях господарства, в економіці регіонів, на території яких банк здійснює свою кредитну діяльність (стратегічний ризик);

- недостатність інформації про стан розрахункового рахунка позичальника, розмір і склад картотеки документів, не погашених в строк, наявність рахунків, відкритих позичальником в інших банках, і суми оборотів за ними, прострочену заборгованість за кредитами, отриманими в інших банківських установах, факти несумлінного виконання зобов'язань за кредитними договорами в минулому.

Дослідження основних тенденцій у розвитку економіки і банківської системи здійснюється шляхом моніторингу. Результати моніторингу дозволяють інформувати клієнтів про фінансовий стан банків, стимулюють їх діяльність до поліпшення фінансового становища, знижують ризик втрати клієнтури.

Отже, виділимо такі ознаки функціонування банківської системи в умовах ризикових ситуацій:

- функціонування комерційних банків у ринковій економіці здійснюється у взаємозв'язку і взаємозалежності один з одним з орієнтацією на створення великих багатопрофільних банків, які в змозі надати значній кількості клієнтів весь комплекс банківських послуг і впровадження нових технологій;

- системоутворюючі зв'язки і відносини визначаються, насамперед, через специфічні банківські операції, на здійснення яких мають право тільки банки;

- поряд зі збереженням статусу банків як універсальних фінансових посередників передбачається розвиток інституціональних альтернатив банкам у межах банківської системи;

- передбачається розвиток універсальних банків, що забезпечують комплексність обслуговування клієнтів при одночасному зниженні ризиків за рахунок диверсифікації послуг;

- можлива спеціалізація кредитних організацій на окремих банківських продуктах, операціях або видах діяльності в рамках універсального статусу при мінімізації ризиків;

- формування адекватної законодавчої і нормативної бази діяльності кредитних організацій.

На основі проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

- банківська система є комплексною категорією, специфіка якої характеризується системою взаємозалежних елементів;

- формування принципів у банківській системі пов'язане з мінімальними витратами і ризиками з урахуванням потреб економіки;

- всі аспекти і сфери діяльності банків об'єднані єдиною стратегією управління банківською справою, мета – досягнення дохідності і зниження рівня банківських ризиків;

- банківські операції є джерелом ризиків, тому необхідна їх диверсифікація.

Таким чином, успішний розвиток банківської системи і зниження в ній ризиків досягаються за рахунок реалізації принципів її формування. Нині велике значення надається питанню функціонування банків, особливо в умовах ринкової економіки.

Список літератури

1. Васюренко О.В. Банківський менеджмент: Посібник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001.
2. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: Навчальний посібник. – Суми: ВТД „Універсальна книга”, 2003.
3. Долішній М., Другов О. Проблеми та перспективи підтримки банками розвитку регіонів України // Економіка України. – 2005. – №9. – С. 4-11.
4. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін. – К.: КНЕУ, 2003.
5. Доллан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – СПб., 1994.
6. Миллер Р.Л., Ван-Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело: Пер с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000.
7. Свиридов О.Ю. Деньги, кредит, банки. – Ростов-на-Дону: „Феникс”, 2000.
8. Финансы, денежное обращение и кредит / Под ред. В.К. Сенчагова, А.И. Архипова. – М.: Проспект, 1999.
9. Жуков Е.Ф., Максимова Л.М., Печникова А.В. и др. Деньги, кредит, банки: Учеб. для вузов / Под ред. Е.Ф. Жукова – М.: ЮНИТИ, 2000.
10. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Предоставление финансовых услуг: Пер. с англ. – М.: Дело-ЛТД, 1995.

В статті аналізуються передумови і фактори виникнення і мінімізації ризиків регіонального комерційного банку на основі визначення факторів кредитного ризику.

In clause the preconditions both factors of occurrence are analyzed and minimization is brave of regional commercial bank on the basis of definition of the factors of credit risk.